

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL GELİR DAĞILIMININ İLLER DÜZEYİNDE ANALİZİ: 1990-2006

Doç. Dr. Özcan DAĞDEMİR* Arş. Grv. Hakan ACAROĞLU**

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye'de bölgesel gelir dağılımının 1990-2006 dönemindeki gelişimi il düzeyinde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) ve Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) rakamları kullanılarak, neoklasik yakınsama hipotezi açısından analiz edilmiş ve bölgesel gelir farklılıklarının nedenleri incelenmiştir. Bölgesel eşitsizlik ölçütleri, Türkiye'de KBMG'in, KBGSYH'ya göre daha dengeli dağıldığını göstermiştir. Bölgesel gelir eşitsizlikleri 1990-2001 döneminde azalmıştır. Bölgesel eşitsizliklerdeki azalma eğilimi KBMG için devam etse de KBGSY düzeyindeki eşitsizlikler 2001-2006 döneminde artmaya başlamıştır. Yatay kesit analizi sonuçları KBGSYH'nın illerin sermaye stoku, işgücü, insan sermayesi ve hizmet sektörünün verimliliği ve kentleşme oranı değişkenleri tarafından açıklandığını göstermiştir. KBMG, yeniden dağılım politikaları tarafından belirlenmekte ve kamuda istihdam, siyasi temsil ve kalkınmada öncelikli yöreler tarafından açıklanmaktadır. Çalışmanın bulguları Türkiye'de bölgeler arasındaki ekonomik eşitliğin sağlanması için bölgesel politikaların gerekli olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel gelir dağılımı, ekonomik yakınsama, yeniden dağılım politikası.

PROVINCES-LEVEL ANALYSIS OF THE REGIONAL INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY: 1990-2006

ABSTRACT

In this study, regional income distribution in Turkey during 1990-2006 period are analyzed in terms of neoclassic convergence hypothesis by using provinces level Per Capita Gross Domestic Production (PCGDP) and Per Capita Income (PCI) and the reasons of regional income gaps are examined. Regional inequality measures indicated that the PCI distribution is more equal than the PCGDP distribution. Regional income disparities decreased during 1990-2001. Although the tendency of decrease in regional disparity continues for the PCI, disparities for the PCGDP started to increase during 2001-2006. The results of the cross-section analysis denote that the PCGDP is explained by the variables of province's capital stock, work force, human capital, service sector productivity and urbanization ratio. The PCI is determined by the redistribution policies and explained by the variables such as employment in public sector, political representation and priority provinces for development. Findings of the study reveal that regional policies are required for the economic equality between regions in Turkey.

Keywords: Regional income distribution, economic convergence, redistribution policy.

* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, e-posta: dagdemir@ogu.edu.tr

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, e-posta: hacaroglu@gmail.com.tr

1. GİRİŞ

Türkiye’de gelir dağılımındaki dengesizliğin en önemli kaynaklarından biri de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliklerdir. Türkiye’de bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik sorununun algılanışında ve çözüme yönelik politikalarında planlı döneme kıyasla önemli dönüşümler olduğu gözlenmektedir.

1960’lı yıllarda refahı tüm bölgelere dengeli olarak paylaşdırmak amacıyla az gelişmiş bölgelerde altyapı yatırımlarına ağırlık verilmesi, yatırımların teşvikler yoluyla bu bölgelere yönlendirilmesi ve bu bölgelere özel projeler üretilmesi gibi uygulamalar önemle vurgulanmıştır. 1980 sonrasında özel sektörün öncülüğünde dışa açık ekonomik büyümeye öncelik veren ve devletin üretimden çekilmesini amaçlayan yeni program bölgesel kalkınma politikalarını doğrudan etkilemiştir (Filiztekin, 2008, s.95). Dışa açılmayla birlikte, ihracat potansiyelleriyle öne çıkan bazı merkez illerden başlayan ve çevreye doğru yayılan bir büyüme sürecine girilmiştir. Bu dönemde, bazı bölgelerin, hızla büyüyen bölgelerin oldukça gerisinde kalmasına ve dolayısıyla bölge gelirleri arasındaki dengesizliklerin artmasına engel olunamamıştır (Kara, 2008, s.152). 1990’lı yıllarla birlikte bölgesel kalkınmanın geleneksel yaklaşımı terk edilirken, bölgelerarası ticareti ve faktör akımlarını destekleyici politikaları öneren ve bölgesel kalkınmayı piyasa eliyle gerçekleştirmeyi amaç edinen neoklasik yaklaşım kabul görmeye başlamıştır.

Neoklasik büyüme modeline göre, işgücü ve sermaye hareketliliği ile teknoloji transferleri önündeki engeller kaldırıldığı zaman bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliği azaltan bir yakınsama süreci başlayacaktır (Hansen, 1995). Ekonomik büyüme sürecinin başlarında bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini arttıran büyüme kutuplarının oluşma olasılığı da bulunmaktadır. Büyüme kutupları teorisinin ifade ettiği bu yaklaşıma göre nüfusun yoğunlaştığı bölgelerde artan harcamalar, üretim faktörleri fiyatlarının ve girişimcilerin karlarının artmasında etkili olarak bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini arttırabilecektir (Vanneste, 1971, s. 38). Karların arttığı bir bölge, büyümesini hızlandırırken bölgesel gelir eşitsizliklerindeki artışın kaynağı haline gelmektedir. Teori, diğer bölgelere kıyasla daha önce ve hızlı gelişen bölgenin başlangıçta neden olduğu eşitsizliğin, uzun dönemde yoğunlaşma ekonomilerinin sınırına gelindiğinde azalacağını öngörmektedir (Vanneste, 1971, s. 39).

Bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlikler, ülke içi mal ve faktör hareketliliğini kısıtlayan engellerin varlığı ile de açıklanmaktadır. Cashin ve Strappazon (1998) bölgeler arasındaki gelir farklılığını, üretim faktörleri hareketliliğinin sınırlı olmasına bağlamaktadır. Courchene’e (1970) göre, geliri yeniden dağıtan politikalar, bölgeler arasında emek ve sermaye hareketliliğini kısıtlayarak bölge gelirleri arasındaki yakınsamaya engel olmaktadır.

Neoklasik yakınsama hipotezini doğrulayan bir ekonomik büyüme bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliğin azalması anlamına gelmektedir. Yakınsama hipotezini sorgulayan çalışmaların bulguları, Türkiye ekonomisinde bölgesel gelir dağılımının ne yönde gelişmekte olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Neoklasik yakınsama hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerliliğini sorgulayan literatür incelendiğinde iki genel sonucun ortaya çıktığı görülmektedir:

Konuyla ilgili literatüre göre, Türkiye ekonomisinde bölgesel gelir dağılımı neoklasik yakınsama hipotezinin öngörüsüne uygun olarak gelişmemektedir. Neoklasik hipotezin çok sayıda araştırmaya konu olmasına karşın, az sayıda çalışma ekonomik yakınsamaya ve dolayısıyla bölgesel gelir dağılımındaki dengesizliğin azalmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Doğruel ve Doğruel (2007), 1987-1999 yılları arasında yalnızca gelişmiş zengin bölgelerde kişi başına gelir düzeylerinde yakınsama olduğunu saptamıştır. Yıldırım ve Öcal (2006), 1979-2001 döneminde bölgeler arasında yakınsama eğilimi saptamıştır. Öztürk (2003;2005), 1965-2001 döneminde bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinde anlamlı bir artış olduğunu saptamış olmakla beraber, eşitsizliğin 1990’lı yıllarda azalmakta olduğunu açıklamıştır. Gezici ve Hewings (2007), 1980-1997 döneminde coğrafi, fonksiyonel ve kıyı-iç olmak üzere tanımladığı tüm bölgelerde bölge içi eşitsizlikler azalırken, bölgelerarası gelir eşitsizliğinin arttığını saptamıştır.

Bununla birlikte, Berber, Yamak ve Artan (2000) 1975-1997 döneminde Türkiye'de bölgesel gelir eşitsizliğinin azaldığını gösteren bir eğilimin olmadığını açıklamıştır. Erlat (2005), 1975-2001 yıllarını kapsayan dönemde coğrafi bölgelerin çoğunda il gelirlerinin eşitlenmesi yönünde bir eğilim göremediğini açıklamıştır. Gezici'ye (2006) göre Türkiye'de bölgelerarası ve bölge içi gelir eşitsizlikleri 1980-2001 döneminde değişmemiştir. Atalık'a (2002) göre, 1975 ve 1985 yılları için fonksiyonel bölgeler tanımına göre bölgeler arasındaki gelir farklılığı artmaktadır. Şenesen (2002), Türkiye'de batı-sahil ve doğu-iç bölgeleri arasında bir yakınsamadan daha çok bir kutuplaşma sürecine işaret etmiştir. Gezici ve Hewings'e (2004) göre, 1980-1997 dönemi boyunca bölgelerarası gelir eşitsizliği artarken bölge içi eşitsizlik azalmıştır. Kızıltan ve Ersungur'a (2007) göre 1987-2001 döneminde gelişmiş bölgeler geri kalkmış bölgelere göre daha yüksek oranlarda büyümüşler ve dolayısıyla gelir eşitsizlikleri derinleşerek artmıştır. Karaalp ve Erdal'a (2009) göre, 1993-2001 yılları arasında Ege bölgesi hariç, diğer coğrafi bölgelerdeki illerin kişi başına gelirleri yakınsamış olmakla beraber bölgelerarası eşitsizlik artmıştır.

Konuyla ilgili literatürden çıkan ikinci sonuca göre, Türkiye'de bölgelerarası gelir eşitsizlikleri tüm müdahaleci politikalara rağmen azaltılamamıştır. Erk, Ateş ve Direkçi (2000), GAP bölgesinde 1979-1997 dönemine ait verilerin neoklasik büyüme modelinin öngördüğü yakınsamaya işaret etmediğini saptamıştır. Altınbaş, vd. (2002), teşvik politikalarının Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamındaki iller ile diğer iller arasındaki gelir eşitsizliğini azaltmadığını göstermiştir. Akdede ve Erdal (2004) ise Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde gelir farklılıklarının azaldığını ve bunda kamu yatırımlarının önemli katkısının olduğunu, gelişmiş bölgelerde ise kamu yatırımlarına rağmen yakınsama eğiliminin görülmediğini açıklamıştır. Karaca (2004), bölgesel eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikalara rağmen, 1975-2000 döneminde iller arasındaki gelir eşitsizliğinin arttığını saptamıştır. Gezici ve Hewings (2004), Kalkınmada Öncelikli Yörelere kapsamında teşvik gören çevre illerin çekirdek illerden daha hızlı büyümediğini ve bu illerin çoğunun komşularıyla birlikte yoksul bölgeler olarak kaldıklarını saptamıştır. Yıldırım (2005), 1990-2001 döneminde kişi başına gelirin iller arasında yakınsama eğiliminde olduğunu fakat bu yakınsama sürecinde kamu yatırım harcamaları ve teşvik uygulamaları gibi bölgesel politikaların anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Güven (2007), teşvik kapsamındaki illerin sayısındaki artışın bölgesel gelir eşitsizliğini daha da arttırdığını saptamıştır. Yamanoglu (2009), 2001-2008 döneminde mali transferlerdeki yakınsama eğilimini saptadığı araştırmasında, mali politikaların gelir eşitsizliğini dengeleyici etkisinin bu dönem itibarıyla azalmakta olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada, il düzeyinde Kişi Başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) ve Kişi Başına Milli Gelir (KBMG) rakamları kullanılarak, 1990-2006 döneminde bölgesel gelir dağılımındaki gelişmelerin neoklasik yakınsama hipotezi açısından bir analizi yapılmış ve bölgesel gelir farklılıklarının nedenleri farklı bölge tanımlarından hareketle incelenmiştir. Çalışma bölgesel gelir eşitsizliğinin boyutlarını, gelişimini ve nedenlerini saptayan diğer çalışmalardan farklı olarak bölgesel gelir dağılımı sorununu iki ayrı yaklaşımla ele almaktadır. İlk olarak, çalışmada gelirin iller arasındaki dağılımı ve gelirin farklı illerden oluşan bölgeler arasında dağılımı incelenmiştir. İkinci olarak, çalışmanın analizleri iki ayrı gelir kavramı üzerinden yürütülmüştür. Gelir dağılımı analizlerinde, il ekonomisinin üretim kapasitesini ve verimliliğini temsil eden KBGSYH rakamları ile birlikte, bölgeler arasında gelirin yeniden dağılımının etkisini yansıtan KBMG rakamları da kullanılmıştır. Böylelikle, milli gelirin iller arasında piyasa tarafından dağıtıldığı durumda oluşan bölgesel gelir dağılımı ile geliri yeniden dağıtan mali politikalar sonrası oluşan bölgesel gelir dağılımını kıyaslama olanağı yaratılmıştır. Bölgesel gelir dağılımı, gelir gruplarına göre gelir dağılımını esas alan bir yaklaşımın yanı sıra, gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri yardımıyla da analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca, KBGSYH'yı ve KBMG'yi açıklayan faktörlerin neler olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Çalışmanın ortaya koyduğu ampirik bulguların bölgesel gelir dengesizliği sorununu azaltmaya yönelik politikaların oluşturulmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2. TÜRKİYE'DE İLLER DÜZEYİNDE BÖLGESEL GELİR DAĞILIMI

Türkiye’de 1990 sonrası dönemde bölgesel kalkınma anlayışındaki değişim ile birlikte yaşanmakta olan ekonomik büyüme süreci, farklı faktör donanımına ve farklı ekonomik koşullara sahip bölgeler arasında gelir eşitsizliklerinin nasıl geliştiğini araştıran çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların çoğu bölgesel gelir dağılımı sorununa il düzeyindeki verilerden hareketle yaklaşmıştır. Türkiye’de bölgesel gelir dağılımının görünümünü ve gelişim eğilimlerini saptamayı amaçlayan bu çalışmada bölgesel gelir, il gelirleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Bölgesel geliri temsil eden birçok gösterge tanımlanabilir. Türkiye için yapılan çalışmalarda il düzeyinde detaylı milli gelir rakamlarına ulaşmak konusundaki sınırlılıklar nedeniyle KBGSYH rakamlarının kullanılmış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Filiztekin (2004), il katma değerinin çalışabilir yaştaki nüfusa veya çalışan nüfusa bölünmesi ile elde edilen rakamları da il gelirinin bir göstergesi olarak kullanmıştır. Bu çalışmada bölgesel eşitsizlikler KBGSYH ve KBMG göstergeleri üzerinden hesaplanmıştır. KBGSYH, tahmin edilen GSYH’nın o ile ait yıl ortası nüfus tahminine bölünmesi ile hesaplanmaktadır. KBGSYH bir bölgenin üretim kapasitesini, gelir ve kalkınma düzeyini temsil etmektedir. Ancak ifade ettiği büyüklük bölge halkının refah düzeyini tam olarak yansıtamamaktadır. KBMG ise KBGSYH’dan farklı olarak, devletin bölgeye yönelik harcamaları ve tahsil ettiği vergiler yoluyla bölgeler arasında gerçekleştirdiği net gelir transferlerini de hesaplaması nedeniyle bölge halkının refah düzeyinin daha iyi bir göstergesidir. İllerin KBMG rakamları ilin ekonomik büyüklüğünü ifade eden KBGSYH rakamlarına kişi başına devlet harcaması tutarının eklenmesiyle bulunan büyüklükten kişi başına vergi tahsilâtının çıkarılmasıyla hesaplanmıştır. KBGSYH ve KBMG için hesaplanacak gelir dağılımı eşitsizlik göstergeleri arasındaki farkın, devletin geliri bölgeler arasında yeniden dağıtma politikasının etkinliğini göstermesi beklenmektedir (Song vd., 2000, s.248).

Çalışmanın bölgelerini, Türkiye’nin 7 coğrafi bölgesi ile Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uyum amacıyla 2002 yılında oluşturulan İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak tanımlanmış üç ayrı İstatistikî Bölge Birimi (İBB) oluşturmaktadır. Düzey 3, 81 ilden oluşmaktadır. Komşu illerin gruplandırılmasıyla oluşturulmuş olan Düzey 2, farklı sayıda ili kapsayan 26 İBB’den oluşmaktadır. Düzey 2 tanımlı İBB’nin gruplandırılması sonucu oluşturulan Düzey 1 ise her biri farklı sayıda ili barındıran 12 İBB’den oluşmaktadır.

Çalışma 1990-2006 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde bazı ilçelerin il olmasıyla birlikte araştırma kapsamındaki il sayısı değişmiştir. Literatürdeki çalışmalarda yeni illerin verilerinin geçmişte bağlı oldukları illere eklenmesiyle il sayısının 67’de sabitlenmesi gibi bir çözüm geliştirilmiştir. Kabul edilir bir çözüm yolu olmakla birlikte, 67 il üzerinden yapılan analizlerin Türkiye’nin bölgesel gelir dağılımındaki mevcut durumunu yansıtmaktan uzak kalacağı görülmektedir. 1990’lı yıllarda vilayet olan ilçelerin geçmiş yıllara ait gelirlerini mevcut illerden ayırıştırarak çalışma dönemindeki il sayısını 81 ilde sabitlemek mümkün olmadığı için, bu çalışmada bölgesel gelir eşitsizlik katsayıları her dönemin mevcut il sayısı üzerinden hesaplanmıştır.

Çalışma dönemine ait KBGSYH verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) yayınlarından sağlanmıştır. TÜİK 2006 yılı KBGSYH rakamlarını Düzey 1 ve Düzey 2 tanımlı İstatistikî Bölge Birimlerine göre açıklamıştır. Bu nedenle Düzey 3’e ve coğrafi bölgelere göre yapılan analizler 1990-2001 dönemi ile sınırlıdır. KBGSYH rakamları illerarası fiyat düzeyi farklılıkları dikkate alınarak, sabit fiyatlarla ifade edilmiş verilerdir. KBMG rakamları ise Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü’nün açıkladığı İller Bazında Konsolide Bütçe Gelir ve Gider rakamları esas alınarak KBGSYH büyüklüklerinden hareketle hesaplanmıştır. Gelir dağılımı analizleri, farklı gelir gruplarının gelirden aldığı payları ve gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerini referans alan iki ayrı yaklaşım esas alınarak yapılmıştır.

2.1. Gelir Gruplarının Görelî Paylarına Göre İller Düzeyinde Bölgesel Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı analizlerinde başvurulan yöntemlerden en yaygın olanı, ekonomik birimlerin gelirinin büyüklüğüne göre sıralı yüzdelik gruplar altında toplanması ve her bir gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın hesaplanmasıdır. Bu yöntem il gelirlerinden hareketle bölgesel gelir dağılımını görmek amacıyla da kullanılmıştır. Türkiye'de GSYH'sının büyüklüğüne göre en düşükten en yükseğe doğru sıralanmış illerin, yüzde 20'lik gruplar itibariyle toplam GSYH'dan ve ülke nüfusundan aldıkları paylar, 1990-2001 dönemi için hesaplanmış ve Tablo 1'de düzenlenmiştir.

Tablo 1'e göre, Türkiye'de illerin gelirleri -GSYH-, nüfuslarına göre daha dengesiz bir dağılım göstermektedir. En yüksek gelirli iller grubu dışındaki tüm gelir gruplarının toplam nüfustan aldıkları paylar toplam gelirden aldıkları payların gerisindedir. En yüksek gelirli yüzde 20'lik gruptaki zengin iller ülke gelirinin yarısından fazlasını yaratırken, en düşük gelirli yüzde 20'lik yoksul iller grubunun gelir dağılımındaki payı yüzde 5'i bile bulmamaktadır. En yüksek gelirli gruptaki illerin gelir payı, en düşük gelir grubundaki illerin gelir payının 1990 yılında 11,19 katı iken 1995 yılında 17,16 katına artmış ve 2001 yılında 12,58 katına azalmıştır. Nüfusun illere göre dağılımı incelendiğinde, nüfusun da en yüksek gelirli iller grubunda yoğunlaştığı görülmektedir. En yüksek gelirli gruptaki illerin nüfus payı, en düşük gelirli gruptaki illerin nüfus payının 1990 yılında 2,95, 1995 yılında 4,33 ve 2001 yılında 3,52 katı olarak gerçekleşmiştir. Gelirin ve nüfusun yoğunlaştığı, en yüksek gelirli iller grubunda yer alan bu iller birer büyüme kutbu oluşturmaktadırlar.

Tablo 1. Türkiye'de İl Gelirlerinin Farklı Gelir Gruplarına Göre Dağılımı: 1990-2001

Gelir Yüzdeleri	GSYH %			NÜFUS %			GSYH % DEĞİŞME		NÜFUS % DEĞİŞME	
	1990	1995	2001	1990	1995	2001	1990-1995	1995-2001	1990-1995	1995-2001
En düşük %20	5.16	3.41	4.62	12.94	9.32	11.58	-6.79	+5.91	-5.59	+4.04
İkinci %20	6.53	6.31	8.09	12.38	12.23	13.85	-0.67	+4.70	-0.24	+0.36
Üçüncü %20	13.36	13.97	12.89	18.21	19.47	17.17	+0.91	-1.29	+1.38	-1.96
Dördüncü %20	17.16	17.78	16.25	18.05	18.61	16.62	+0.72	-1.43	+0.62	-1.78
En yüksek %20	57.77	58.5	58.12	38.41	40.34	40.77	+0.24	-0.10	+1.01	+0.17
Maks. / Min. %20	11.19	17.16	12.58	2.95	4.33	3.52	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK istatistiklerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

Türkiye'de gelirin iller arasındaki dağılımının gösterdiği değişimin belirlenmesi, bölgesel nitelikli ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasına önemli katkılarda bulunacaktır. 1990-1995 döneminde en yüksek gelirli gruptaki zengin iller ile orta gelir grubu olarak tanımlanabilecek üçüncü ve dördüncü gruplardaki illerin ülke ekonomisindeki ve nüfusundaki ağırlıkları artmıştır. Bununla birlikte ikinci ve en düşük gelirli gruplarda yer alan yoksul illerin ülke ekonomisi ve nüfusundaki payları gerilemiştir. Ortalama yıllık değişim oranlarına göre 1990-1995 döneminde bölge ekonomileri arasındaki farklılığın yoksul illerin aleyhine geliştiği ve illerarası gelir dağılımındaki dengesizliğin artmış olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1'in gelir ve nüfusun yıllık yüzde değişim oranlarına göre, 1995-2001 döneminde en yüksek gelirli gruptaki illerin toplam gelirden aldıkları pay gerilerken, ülke nüfusundan aldıkları pay artışını sürdürmüştür. Bu dönemde, üçüncü ve dördüncü grupta yer alan ve orta gelirli olarak tanımlanabilecek illerin gelir ve nüfus dağılımındaki paylarının gerilediği görülmektedir. İkinci ve en düşük gelir grubundaki yoksul illerin gelir ve nüfus payları bu dönemde artmıştır. Genel bir eğilim olarak, 1995-2001 döneminde zengin ve orta gelirli iller aleyhine gelişen gelir dağılımının, yoksul illerin lehine dönmesiyle birlikte iller arasındaki gelişmişlik farkının azalmış olduğu anlaşılmaktadır.

1990-2001 döneminde illerarası gelir farkının önce artmış, sonrasında azalmış olmasına rağmen, ele alınan dönem genel olarak değerlendirildiğinde illerarası gelir dağılımındaki dengesizliğin artmış olduğu görülmektedir. Bu dönemde en düşük gelirli gruptaki illerin gelir ve nüfustaki payları azalırken, en yüksek gelirli gruptaki illerin gelirden ve nüfustan aldığı paylar artışını sürdürmüştür. Bununla birlikte, dönemsel analizlerde liberalizasyon sürecinin getirdiği 1994 ve 2001 finansal krizlerinin, bölge ekonomileri üzerindeki etkilerini dikkate almak gerekmektedir. Yıldırım ve Öcal'a (2006) göre, ekonominin daralma dönemlerinde zengin bölgeler yoksul bölgelere göre daha çabuk ve daha derinden etkilendiği için finansal krizlerin yaşandığı dönemlerde bölgesel gelir eşitsizliği azalmaktadır.

2.2. Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütlerine Göre İller Düzeyinde Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımındaki eşitsizlikleri indeksler ve katsayılar ile ifade eden birçok ölçüt geliştirilmiştir (Shankar ve Shah, 2003; Chakravorty, 1996, s. 1673). Türkiye için yapılan çalışmalarda da bu ölçütler kullanılarak farklı dönemler için bölgesel gelir eşitsizlikleri hesaplanmıştır. Bu çalışmada Gini İndeksi (Gini1), Ağırlıklandırılmış Gini İndeksi (Gini2), Değişim Katsayısı (DK), Theil İndeksi (Tİ) ve Maksimumun Minimuma Oranı (MM) gibi gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri kullanılarak, bölgesel gelir eşitsizliğini gösteren katsayılar hesaplanmıştır.

Analizlerde kullanılan Gini1, bölgeler arasındaki gelir farklarının ortalamasını esas alan ve bundan sapmayı ölçen bir eşitsizlik göstergesidir. Bu indekste bölgeler, nüfus büyüklüğü ne olursa olsun eşit birimler olarak alınmaktadır. Gini2, bölgelerin nüfusunu esas alan ve bölgelerin gelirini nüfusuyla ağırlıklandırarak, bölge gelirlerinin gelir farkları ortalamasından sapmasını hesaplayan bir eşitsizlik göstergesidir. Gini1 ve Gini2 katsayıları 1'e yaklaşıyorsa bölgesel gelir eşitsizliğinin arttığını, 0'a yaklaşıyorsa gelir eşitsizliğinin azaldığını göstermektedir. DK, bölge gelirleri arasındaki standart sapmanın aritmetik ortalamaya bölünmesiyle hesaplanmakta olup ölçütün değeri büyüdükçe bölgesel gelir eşitsizliğinin arttığını ifade etmektedir. Tİ, bölgeler arasındaki gelir ve nüfus oranlarını esas alarak oluşturulmuş bir eşitsizlik ölçütü olup bu oranlardaki bozulmayı yansıtmaktadır. Tİ katsayısındaki küçülme bölgesel gelir eşitsizliğindeki azalmanın göstergesidir. MM, en yüksek kişi başına gelire sahip bölge gelirinin en düşük kişi başına gelire sahip bölge gelirine oranı hesaplanarak ifade edilen ve bu bölgeler arasındaki gelir farkını gösteren bir eşitsizlik ölçütüdür. MM küçülüyorsa bölgesel gelir eşitsizliği azalıyor demektir.

Tablo 2. Türkiye'de Eşitsizlik Ölçütlerine Göre Bölgesel Gelir Dağılımı: 1990-2006

Düzye 1		Gini 1	Gini 2	DK	Theil	MM
1990	KBGSYH	0.247	0.223	45.87	0.097	4.41
	KBMG	0.201	0.177	37.02	0.063	3.13
1995	KBGSYH	0.228	0.205	42.25	0.082	3.60
	KBMG	0.170	0.151	32.03	0.047	2.42
2001	KBGSYH	0.221	0.193	40.51	0.076	3.54
	KBMG	0.137	0.121	25.19	0.029	2.12
2006	KBGSYH	0.220	0.212	41.03	0.076	4.43
	KBMG	0.116	0.102	21.55	0.022	2.89
Düzye 2						
1990	KBGSYH	0.254	0.244	46.47	0.102	6.09
	KBMG	0.215	0.199	38.73	0.072	4.61
1995	KBGSYH	0.242	0.232	44.18	0.092	5.54
	KBMG	0.195	0.179	34.95	0.059	3.54
2001	KBGSYH	0.230	0.218	42.35	0.083	3.27
	KBMG	0.153	0.137	27.51	0.037	3.21
2006	KBGSYH	0.230	0.228	41.78	0.082	4.43
	KBMG	0.157	0.144	28.65	0.038	2.89
Düzye 3						
1990	KBGSYH	0.283	0.263	53.77	0.130	12.26
	KBMG	0.245	0.221	45.60	0.096	8.24
1995	KBGSYH	0.269	0.247	51.76	0.118	11.13
	KBMG	0.223	0.201	40.62	0.077	6.08
2001	KBGSYH	0.263	0.239	51.58	0.114	10.85
	KBMG	0.208	0.164	38.31	0.069	6.13
Coğrafi Bölgeler						
1990	KBGSYH	0.220	0.214	43.08	0.077	3.49
	KBMG	0.167	0.162	32.42	0.044	2.51
1995	KBGSYH	0.209	0.192	40.03	0.069	3.21
	KBMG	0.160	0.148	30.73	0.041	2.27
2001	KBGSYH	0.195	0.176	37.47	0.061	3.06
	KBMG	0.118	0.093	23.12	0.023	1.91

Kaynak: TÜİK istatistiklerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

1990-2006 dönemi için gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri kullanılarak, bölgesel KBGSYH ve KBMG göstergeleri üzerinden hesaplanmış eşitsizlik katsayıları Tablo 2'de düzenlenmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, tüm eşitsizlik ölçütlerine göre Türkiye'de KBMG KBGSYH'ya göre daha dengeli dağılmaktadır. KBMG'in daha dengeli dağılıyor olmasının nedeni, bölge ekonomilerince yaratılan gelirin mali politikalarla bölgeler arasında yeniden dağıtılması sonucu bölgesel gelir eşitsizliklerinin azaltılmış olmasıdır.

Tablo 2'nin ortaya koyduğu bir diğer özellik, bölgesel eşitsizlik ölçütlerinin gösterdiği katsayıların bölge tanımına göre değişiyor olmasıdır. Gelir eşitsizliği katsayılarının en yüksek dereceden eşitsizlik gösterdiği bölgeler, Düzey 3, Düzey 2, Düzey 1 ve Coğrafi Bölgeler olarak sıralanmaktadır. Eşitsizlik katsayılarının bölge tanımlarına göre gösterdiği farklılık, bölge tanımı kapsamındaki İstatistikî Bölge Birimi sayılarından kaynaklanmaktadır. Düzey 3 için hesaplanan katsayılar, 81 İBB arasındaki gelir eşitsizliğini gösterirken; Düzey 2, farklı sayıda ili kapsayan 26 İBB arasındaki; Düzey 1, 12 İBB arasındaki; Coğrafi Bölgeler tanımı ise 7 İBB arasındaki gelir eşitsizliğini göstermektedir. Bölge tanımlarına göre, sayısı azaldıkça kapsadığı il sayısı artan her bir İBB Türkiye ortalamasına yaklaşmakta ve hesaplanan bölgesel eşitsizlik katsayıları, dağılımın eşitliğe doğru yönelmesine neden olmaktadır.

Tablo 2'deki bölgesel eşitsizlik katsayıları incelendiğinde dikkati çeken bir başka özellik, bölge nüfusunu dikkate alarak hesaplanan Gini2 katsayılarının, nüfusu dikkate almayan Gini1 katsayılarından daha küçük değerlerle temsil edilmesidir. Bu bulgu, çalışmanın kapsadığı dönemde illerin nüfuslarının bölgesel gelir eşitsizliğini dengeleyici bir faktör olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır. Nüfus hareketleri, nüfusu yoğun olan gelişmiş bölgelerin kişi başına gelirlerini aşağıya çekerek, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan bir rol oynamaktadır.

Tablo 2'de tanımlı bölgesel eşitsizlik katsayıları, bölgesel dağılımın zaman içindeki gelişimini izleme olanağı da sunmaktadır. KBGSYH'ya göre hesaplanmış tüm eşitsizlik ölçütleri bölgelerarası gelir eşitsizliğinin 1990-2001 döneminde azalmış olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte 1990-2006 dönemi için KBGSYH'ya göre hesaplanan Düzey 1 ve Düzey 2'nin eşitsizlik katsayıları, 1990-2001 döneminde bölgelerarası gelir eşitsizliğindeki azalma eğiliminin 2001-2006 döneminde durduğunu veya artma eğilimine girdiğini göstermektedir. 1990-2001 dönemine ait gözlemler neoklasik yakınsama hipotezinin sonuç bulgularını destekler nitelikte olmakla birlikte, analize ait bulgular hipotezin yakınsama eğilimini açıklayan koşullarının ne oranda olduğu noktasında yetersiz kalmaktadır. Yakınsama eğiliminin yoksul illerin hızlı büyümelerine bağlı KBGSYH artışından mı, yoksa zengin illerin nüfus artışının KBGSYH baskılamasından mı kaynaklandığı sorusu ayrı bir analiz konusudur.

KBMG için hesaplanan bölgelerarası eşitsizlik katsayıları bölgelerarası eşitsizliğin 1990-2001 döneminde azalmakta olduğunu göstermektedir. Bölgelerarası gelir eşitsizliğindeki azalma eğilimi 2001-2006 döneminde de devam etmiştir. Bölgelerin KBGSYH'ları arasındaki eşitsizliğin artmasına karşın KBMG'e göre hesaplanan eşitsizliklerin azalma eğilimini sürdürmesi geliri bölgeler arasında yeniden dağıtan mali politikaların etkinliğine bağlanabilir.

3. BÖLGESEL GELİR FARKLILIKLARINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Bölgesel kalkınma sorununun bölgesel gelir eşitsizlikleri bağlamında ele alındığı dönemde, eşitsizliklerin kaynakları nelerdir ve bu eşitsizlikleri azaltmaya yönelik politikalar neler olmalıdır soruları önem kazanmıştı. Ancak yeni bölgesel kalkınma yaklaşımına göre sorun bölgesel eşitsizliklerin nasıl giderilebileceğinden daha çok bir bölgenin nasıl geliştirilebileceği sorununa odaklanmaktadır (Tekeli, 2004, s. 247). Bir bölgenin geliştirilebilirliği konusuna odaklanıldığı zaman; bazı bölgeler neden gelişti, diğer bazı bölgeler neden geri kaldı gibi sorular önem kazanmaktadır. Bu sorunun doğru yanıtlanması, bölgelerin farklı gelişme dinamiklerinin belirlenmesine yardımcı olacaktır. Türkiye'nin bölgesel gelişmişlik farklılıkları ekolojik koşullar, doğal kaynak potansiyeli, tarihi geçmişten gelen

birikim ve pazarlara ulaşım olanakları gibi faktörlerin belirlediği tarihi ve coğrafi faktörler tarafından açıklanmaktadır. Türkiye bölgesel kalkınma planları hazırlamış fakat uygulamada ortaya çıkan sorunlar nedeniyle başarılı olamamış bir ülkedir (Mutlu, 2008, s.1). Bu nedenle bölgesel farklılıkların derecesi tarihi ve coğrafi faktörlerle değil, aynı zamanda hükümetlerin bölgesel kalkınma politikaları geliştirme ve uygulama performanslarıyla da ilgilidir.

3.1. Tarihi ve Coğrafi Faktörler

Tekeli'ye (1972, s. 96) göre Türkiye'nin bölgesel dengesizlik sorunu, Osmanlı toplumunun Batı ile girdiği emperyalist ilişkilerin sonucu olarak ortaya çıkmış ve günümüze kadar uzanmıştır. Bölgelerarası gelişmişlik farkı, Avrupa kentleri ile ticaret olanaklarına sahip başta liman kentleri olmak üzere Batı Anadolu'daki kentlerin öne çıkmasına neden olurken, geleneksel el sanatlarına dayalı ekonomik faaliyetlerin gerilemesi ve varlığını kaybetmesi sonucu bu faaliyetlerin yürütüldüğü kentlerin gerilemesi ile başlamıştır.

Türkiye'nin Batı'sı Doğu'suna göre daha gelişmiştir ve daha fazla nüfus barındırmaktadır. Bu bölgeler aynı zamanda altyapı olanakları, insan sermayesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi alanlardaki üstünlükleriyle ekonomik büyüme için uygun atmosfere sahiptir. Türkiye'de bölgesel dengesizliklerin varlığı, yüksek nüfusa sahip bölgenin diğer bölgelerden daha hızlı büyümesi ve daha yüksek gelir ve ekonomik kalkınma düzeyine ulaşması şeklinde gelişen büyüme kutbu sürecinin doğrudan bir sonucudur.

Türkiye'nin Doğu'su ve Batı'sı arasındaki gelişmişlik farkını yaratan faktörlerden biri de coğrafi koşullardır. Dinler'e (2008, s. 167-168) göre Batı Anadolu ile kıyaslandığında Doğu Anadolu'nun zorlu coğrafi koşulları bu bölgenin ekonomik kalkınmasını engelleyen olumsuz etmenlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi koşullar bu bölgelerdeki ekonomik kalkınmaya engel olmakta, ulusal ve uluslararası pazarlara erişim olanaklarını ve yatırım alma olanaklarını sınırlamaktadır (Yavan ve Kara, 2003, s. 39).

Türkiye'de bölgesel eşitsizliklerin sermaye ve nitelikli işgücü ile nüfus yoğunluğunun belirlediği geniş pazar olanaklarının bulunduğu bölgelerde oluşan dışsal ekonomilerin büyüme kutupları yaratmış olması yanında, bazı bölgelerin coğrafi ve tarihi koşullarının ekonomik gelişme dinamiklerine uygun olmaması nedeniyle oluştuğu görülmektedir.

3.2. Hükümet Politikalarından Kaynaklanan Faktörler

Hükümetler, bölgesel kalkınma için doğrudan devlet yatırımlarını gerçekleştirerek, ekonomik faaliyetlerin belirli yörelere yönelmesini teşvik ederek, dış ticaret ve doğrudan yatırımları çekmeye yönelik politikalar geliştirerek bölgesel kalkınmada çok önemli bir rol oynamaktadırlar.

Bölgesel kalkınma politikaları Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgenin kendi potansiyelini öne çıkaracak nüfus, sermaye ve yatırım organizasyonunu gerçekleştirmesinin önünü açmayı amaçlamıştır. 1930'lu yıllarda yatırımların mekân seçiminde, iktisadi gelişmenin sadece belirli merkezlerle sınırlı kalmaması, ülkenin çeşitli yörelere dengeli bir şekilde dağıtılması gerekliliği açıkça belirtilmektedir (Tezel, 1994, s. 303). 1923-1960 döneminde devlet tarafından yapılan altyapı yatırımlarının Batı Anadolu'ya yönlendirildiği görülmektedir (Dinler, 2008, s. 335). Altyapı yatırımlarının dağılımındaki dengesizlik bu dönemdeki eğitim, sağlık hizmetlerine yönelik yatırımlarda da görülmektedir. Tezel'e (1994, s. 503) göre eğitim ve sağlık yatırımlarının büyük ölçüde büyük kentlerde ve ülkenin batı yarısındaki illerde gerçekleştirilmesi nedeniyle, 1923-1950 döneminde ülkenin doğu ve batı bölgesindeki iller arasındaki yaşam koşulları itibariyle var olan dengesizlikler azalmamış, aksine artmıştır.

Planlı dönemdeki hükümetler bölgesel dengesizliklerin azaltılması için kamu hizmetlerine ve altyapıya yapılan yatırımları ekonomik kalkınma açısından etkin bir araç olarak görmüşlerdir. Ancak 1980'li yıllarda gerek bütçe olanaklarının el vermemesi gerekse iktisat anlayışındaki dönüşümün etkisiyle kamu yatırımları bu önemli fonksiyonunu kaybetmiştir. Kamunun sınaî yatırımlarından bölgesel kalkınmanın bir aracı olarak yararlanılırken, bu araçtan vazgeçilmesiyle doğan boşluğu doldurmak üzere bu görev ihracata dayalı sanayileşme politikaları kapsamında özel sektöre devredilmiştir. Bu dönemde sanayi politikaları kapsamında organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin kurulması ve bu bölgelerde özel sektör tarafından yapılacak yatırımların desteklenmesi politikası bölgesel dengesizliklerle mücadele politikaları kapsamında değerlendirilmiştir (DPT, 2008, s. 9). Özel sektörün ekonomik faaliyetler içindeki payı hızla artarken, bu artış tüm bölgelerde aynı oranda gerçekleşmemiştir.

Kamu sermaye stokunun neden olduğu dışsallıkların, özel sektör imalat sanayi verimliliğini pozitif etkilediği ve bu bölgelere rekabet üstünlüğü sağlarken, bölgesel eşitsizliklerin artmasına neden olduğu görülmüştür (Önder, vd., 2004). Bu nedenle özel sektör yatırımları için tercih edilmeyen geri kalmış bölgelerde ticari karlılığı arttırıp riski azaltarak, piyasa sistemi içinde, yatırımların bu bölgelere yönelmesini sağlamak amacıyla sektörlere ve yörelere göre farklılaştırılmış teşvik sistemi uygulamaları hükümetlerin en fazla itibar ettikleri politika aracı olmuştur (Dinler, 2008, s. 323). Bununla birlikte teşvik uygulamalarından beklenen sonuçların alınmadığı görülmektedir. Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda (2008, s.27), kalkınmada öncelikli yörelere uygulamasının kapsamının genişletilmesi ve sağlanan desteğin homojenlik göstermesi nedeniyle etkin bir politika aracı olmaktan çıktığı ve kapsam dışı kalan illerin gelişimini olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır.

Bölgesel kalkınma sorununa neoklasik yaklaşım, 1990 sonrası dönemde giderek hızlanan küresel ekonomiyle bütünleşme süreciyle de örtüşmüş ve bazı bölgeler için yeni gelişme olanakları yaratmıştır. Bu dönemde üretimin, sermayenin ve işgücünün gelişen bölgelere doğru hareketliliğini arttıran saikler oluşmaktadır. Ülkenin her bölgesindeki firmalar için üretim ve yatırım kararlarına ilişkin alternatifler çoğalmakta, bölgelerin uluslararası rekabet üstünlüğü olan alanlar fark edilir hale gelmektedir. Bu dönemde hem bölgenin rekabet gücünün artırılması, hem de bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla Kalkınma Ajansları oluşturulmaktadır. Aynı zamanda bölgeler arasında yatırımları kendi bölgelerine çekmek için ciddi bir yarışma başlamıştır. Merkezi hükümet, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları yerli ve yabancı sermaye yatırımlarını bölgeye çekmek üzere vergi kolaylıkları, düşük arazi fiyatları gibi güçlü teşvikler önermektedirler. Özer'e (2008, s. 400) göre bölgeler arasında başlatılan bu yarışın bölgelerarası dengesizliklerin azaltılmasına hizmet etmesi beklenmemektedir. Özetle, hükümetlerin izledikleri bölgesel kalkınma politikaları tarihi ve coğrafi faktörlerle birlikte bölgesel dengesizliklerin kaynağı olabilmektedir.

4. İLLERİN GELİR DÜZEYİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Bu başlık altında ilin tarihi ve coğrafi faktörler tarafından belirlenen özellikleri ile hükümet politikalarının ilin gelir düzeyini nasıl belirlediği araştırılmaktadır. KBGSYH'yı ve KBMG'i açıklayan faktörler, il düzeyinde elde edilen verilerden hareketle regresyon analizi yapılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

4.1. KBGSYH'nın Belirleyicileri

Neoklasik büyüme modeline göre, bölgelerin KBGSYH'larının büyüklüğünü belirleyen çok sayıda faktör sıralanabilir. Solow'un ekonomik büyüme modelini referans alan ve ekonomik yakınsama hipotezini sorgulayan çalışmalarda, sermaye stoku, işgücü, beşeri sermaye stoku, teknoloji düzeyi gibi ekonomik faktörler Cobb Douglas üretim fonksiyonunun girdileri olarak tanımlanmaktadır (Mankiw, vd. 1992). Ülkeler arasındaki büyüme farklılıklarını açıkladığı düşünülen bu değişkenlerin aynı

zamanda bölgesel hasılların büyüklüğünü açıklayan faktörler olarak tanımlanması da mümkündür. Ekonomik faktörlere ek olarak, demografik, eğitimle ilgili, işgücüne ait yapısal özellikler ve diğer sosyoekonomik karakteristikler de bölgesel gelir farklılıklarını açıklayan faktörler arasında sayılabilir (Kim, 2004). Bu çalışmada; kişi başına sermaye stoku (SS), işgücü (İG), insan sermayesi (İS), hizmet sektörü verimliliği (HS) ve kentleşme oranı (KO) gibi faktörler KBGSYH'nın belirleyicileri olarak değerlendirilmeye alınmışlardır.

Doğrusal regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmış olan eşitlik, 81 il düzeyinde 2001 yılı için elde edilen verileri kullanarak En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilmiştir. $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ ve β_5 En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak tahmin edilmiş katsayıları, ϵ_i ise hata terimini göstermektedir.

$$KBGSYH = \alpha + \beta_1 SS_i + \beta_2 İG_i + \beta_3 İS_i + \beta_4 HS_i + \beta_5 KO_i + \epsilon_i \quad (1)$$

Eşitlikte yer alan işgücü, kentleşme oranı değişkenlerine ait rakamlar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) istatistiklerinden alınmıştır. Diğer açıklayıcı değişkenler ise bazı hesaplamalar yapılarak elde edilmişlerdir. Kişi başına sermaye stoku değişkeni, TÜİK Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı istatistiklerinden yararlanılarak il bazında hesaplanmıştır. İl bazında sermaye stoku verisi, Türkiye'de imalat sanayi başına düşen ortalama sermaye stoku referans alınarak, her ilin sanayi ve işyeri sayımı verilerinden hareketle tahmin edilmiştir. İnsan sermayesi verisi Krueger'in (1968) eğitim düzeyini insan sermayesinin temel göstergesi olarak kabul eden yaklaşımından hareketle oluşturulmuştur. İlin insan sermayesini temsil etmek üzere o ilin mesleki ve teknik eğitimdeki öğrencilerinin toplam öğrenciler içindeki oranı alınmış olup, hesaplamalarda TÜİK istatistiklerinden yararlanılmıştır. Hizmet sektöründeki işgücü verimliliği, illerin hizmet sektörü katma değerinin hizmet sektöründeki istihdama bölünmesiyle hesaplanmış ve veriler TÜİK'den alınmıştır.

Çalışmada 81 il için En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak yapılan yatay kesit analizinin sonuçları Tablo 3'de düzenlenmiştir. Yatay kesit analizine ilişkin diagnostik testlere göre, modelin açıklayıcılık gücü istatistik biliminin sınırları içinde kabul edilebilir düzeydedir. R², Ramsey'in Reset testi, White'ın genel değişken varyans sınaması sonuçları, modelin doğru spesifikasyonda kurulmuş olduğunu ve değişken varyans problemi içermediğini göstermektedir.

Tablo 3. Yatay-Kesit Analizi Sonuçları: Türkiye'de KBGSYH'nın Belirleyicileri

Değişken Adı	Katsayılar	t-İstatistikleri	Anlamlılık Düzeyleri
SABİT	-359.4165	-1.01	0.317
SS	.0112749	5.83	0.000
İG	.0002723	2.71	0.008
İS	18.48921	3.06	0.003
HS	.0388795	2.33	0.022
KO	10.50697	2.02	0.047

R²: 0.5907; White Testi: 36.3757 (.0139); Reset Testi: 0.9820 (0.060); Gözlem Sayısı: 81

SS değişkeninin önündeki β_1 katsayısı %1 anlamlılık düzeyinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bir başka ifadeyle, kişi başına sermaye stoku büyük olan iller aynı zamanda KBGSYH'sı da büyük olan illerdir. Kişi başına sermaye stokunun büyüklüğü işgücü verimliliğini ve dolayısıyla katma değerini büyüklüğünü açıklamaktadır.

Tahmin eşitliğinin ikinci açıklayıcı değişkeni illerin sahip olduğu işgücü sayısıdır. İG değişkeninin önündeki β_2 katsayısı % 1 anlam düzeyinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İşgücü potansiyeli yüksek olan illerin KBGSYH'larının da büyük olması beklenen bir sonuçtur. Birbirine yakın nüfusa sahip iller arasında işgücüne katılma oranları yüksek olan illerin aynı zamanda KBGSYH'sı büyük iller olduğu görülmüştür.

İllerin KBGSYH'sını belirleyen bir başka değişken de insan sermayesidir. İS değişkeni önündeki β_3 katsayısı %1 anlam düzeyinde il KBGSYH'sı ile pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur. İnsan sermayesi kavramı, ildeki işgücünün bilgi, beceri ve yetenek potansiyelini göstermesi yönüyle önem taşımakta ve büyük ölçüde eğitim yoluyla elde edilmektedir. Bu nedenle ilin mesleki ve teknik eğitim alan öğrenci oranı insan sermayesi için referans olarak alınmış ve ortaya koyduğu sonuçlar insan sermayesine yapılacak yatırımın önemini ortaya koymuştur.

İl ekonomisinin yapısal özelliğini temsil etmek üzere seçilen değişken hizmet sektörü verimliliği olmuştur. HS değişkenin önündeki β_4 katsayısı %5 anlam düzeyinde pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir. Hizmetler sektörü verimliliği KBGSYH'sı büyük olan illere geçildikçe artmaktadır. Yatay kesit analizi bulguları, hizmet sektörü verimliliğinin illerin ekonomik gelişmişliğinin anlamlı bir göstergesi olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

İlin altyapı olanaklarını temsil eden değişkeni nüfusun kentleşme oranı olarak temel eşitlikte yer almıştır. KO değişkeni önündeki β_5 katsayısı KBGSYH ile %5 anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişkiyi tanımlamaktadır. Tahmin eşitliğine göre kentleşme oranı yüksek olan illerin KBGSYH'sı da yüksektir. Büyüme kutupları teorisine göre nüfusun bir bölgede yoğunlaşması o bölgenin kalkınmasına katkı yapmaktadır. Kentleşme oranı büyük olan iller diğer illere göre daha gelişmiş bir altyapıya ve nüfus yoğunluğuna sahip olmaları nedeniyle üretim faaliyetleri için pozitif dışsallıklar sağlamaktadırlar.

Tahmin eşitliğinde açıklayıcı değişken olarak yer alan; sermaye stoku, işgücü, insan sermayesi, hizmet sektörünün verimliliği, kentleşme oranı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı katsayılarla temsil edilmişler ve illerin KBGSYH'larının büyüklüğünü belirleyen tüm bu faktörler anlamlı bir bütün oluşturmuşlardır. Elde edilen sonuçlar bölgesel gelir eşitsizliklerinin giderilmesi konusunda bazı politika önerilerine de zemin oluşturmuştur. Öncelikle belirtilmelidir ki, bölgesel gelir farklılıklarının azaltılması için ilin kişi başına sermaye stokunun geliştirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu amaçla ekonomik olarak geri kalmış illerde yapılacak yatırımlar teşvik edilmeye devam edilmelidir. İlin altyapısını geliştirmeye yönelik yatırımların gerekliliği bir kez daha görülmüştür. Ölçek ekonomileri yaratmak ve bölgeye yatırım çekmek üzere illerin kentleşme süreçlerinin hızlandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Teşvik uygulamalarına rağmen özel sektör tarafından yatırım yapılmayan illerde, ilin rekabet üstünlüğünü öne çıkaracak üretim alanlarını da gözeterek devletin doğrudan yatırım yapması gereklidir. İnsan sermayesinin önemi ise ilin ekonomik kaynaklarının daha fazlasının eğitime yönlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.2. KBMG'in Belirleyicileri

KBGSYH, ülkeler arasında yapılacak karşılaştırmalar için anlamlı bir gösterge olmakla birlikte, aynı ülkenin illeri arasında yapılacak karşılaştırmalarda iki temel özelliği nedeniyle dikkatli yorumlanması gereken bir göstergedir. Bunun birinci nedeni, il düzeyinde açıklanan KBGSYH rakamlarının iller arasında gelişen gelir transferlerini ölçemiyor olmasıdır. Bu nedenle, il katma değeri ve geliri arasındaki olası farklılıklar dikkate alınıp değerlendirilememektedir. Filiztekin (2004, s.3) bu durumu iller arasındaki gelir farkının çalışmalarda görünenden daha büyük olacağı şeklinde değerlendirmektedir. İkinci nedeni, mali transferler yoluyla aktarılan gelirin illerin gelir düzeyini değiştiriyor olmasına rağmen KBGSYH rakamlarının pozitif veya negatif net gelir transferlerini yansıtmıyor olmasıdır. Filiztekin'e (2004, s.3) göre, kamu hesapları yoluyla pozitif veya negatif net gelir transferi yapılan illerin varlığı dikkate alınırsa iller arası gelir farklarının daha az olması beklenmelidir.

Türkiye’de hükümetler bölgesel kalkınma politikalarını mali politikalarla da destekleyerek bölgesel gelir dengesizliklerini azaltmayı amaçlamaktadırlar. Planlı dönem boyunca bölgesel kalkınma politikaları ile özellikle ülkenin doğu ve batı bölgelerindeki iller arasındaki dengesizliklerin azaltılması amaçlanmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren yönetim kavramının öne çıkmasıyla birlikte, illerin hâsılasını belirleyen faktör donanımlarına bağlı olarak sahip oldukları üstünlükleri öne çıkararak ve kalkınmasını yerel unsurların harekete geçirilmesine bağlayan yeni bir anlayış egemen olmaktadır. Bütün bu gelişmelerle birlikte, ilin geliri o ilde gerçekleştirilen üretim düzeyi ile birlikte, hükümetlerin politika önceliklerine ve siyasi tercihlerine göre belirlenen mali transferlere de bağlı hale gelmektedir.

Hükümetlerin net mali transferlerle bölge ekonomileri arasındaki dengesizlikleri azaltmaya yönelik politika sonuçlarının literatürde farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlardan birine göre yoksul bölgelere yapılan mali transferlerin bu bölgelerin ekonomik büyümesini hızlandırmaktadır. Diğer yaklaşıma göre, mali transferlerin yatırım yeri seçimini ve emeğin hareketliliğini olumsuz yönde etkilediğini ve bölgelerin büyüme hızını yavaşlattığını ileri sürmektedir. Coulombo ve Lee’ye (1995) göre mali transferler sonrasında oluşan bölgesel KBMG farklılıkları, bölgesel KBGSYH farklılıklarına göre daha hızlı bir yakınsama eğilimi göstermektedir. Coulombo ve Lee’ye göre mali harcamalar ve vergiler bölgesel gelir farklılıklarının azalmasına katkıda bulunmaktadır, fakat bu katkı üretim düzeyinde bir yakınsamaya işaret etmemektedir. Obstfeld ve Peri (1998) mali transferlerin beklendiğinin aksine bölgesel gelir farklılıklarını azaltmadığını ileri sürmektedir. Bölgesel mali transferler istihdama katkı sağlamakla birlikte, emeğin hareketliliğini sınırlayarak piyasa sisteminin bölgesel gelir farklılıklarını azaltan otomatik düzenleyici etkisini olumsuz etkilemektedir. Song, vd. (2000) hükümet politikalarını ve bu politikaları yönlendiren ekonomik ve politik koşulları açıklayan değişkenleri belirlemeye yönelik çalışmalarında kamu sektörünün büyüklüğü ve siyasi temsil gibi faktörlerin KBMG büyüklüğü üzerinde anlamlı etkileri olduğunu saptamışlardır.

Bu çalışmada ekonomik ve politik koşulları temsil eden ve bölgesel KBMG düzeylerini açıkladığı düşünülen üç değişkene yer verilmiştir. İlin ekonomik yapısının çeşitli görünümüleri olmakla birlikte, bu eşitlikte ilk olarak ilin ne oranda piyasa ekonomisi özelliği gösterdiğini temsil edecek bir değişken üzerinde durulmuştur. Doğruel ve Doğruel (2007, s.235) kamu girişimciliğinin il ekonomisi içindeki payı ve gelişmişlik derecesi arasındaki ters oranlı ilişkiye işaret etmektedirler. Kamu girişimciliği yanında ilin kamusal hizmetlerin verildiği faaliyet alanları da dikkate alındığında, gelişmişlik derecesi düşük illerin ekonomilerinde piyasanın görünmez elinden daha çok devletin belirleyiciliğinin önem kazanmakta olduğu görülmektedir. Bu amaçla kamu ve özel sektörde ücret ve maaş karşılığı çalışanlar içinde kamu çalışanlarının oranı hesaplanmış ve kamuda istihdam oranı (Kİ) değişkeniyle eşitliğe adapte edilmiştir. Devletin geliri iller arasında yeniden dağıtım uygulamalarına yön verdiği düşünülen siyasi temsil oranı (ST) ve ilin kalkınmada öncelikli yöreler (KÖY) kapsamında olup olmadığı göstergeleri çalışmanın modelinin ikinci ve üçüncü değişkenlerini oluşturmuştur. KÖY kapsamındaki illerde devletin geliri yeniden dağıtım mekanizması özel girişimcilere yatırım projeleri için, belediyelere sosyal ve ekonomik altyapı yatırımları için sağlanan desteklerle işletilmektedir. Doğruel ve Doğruel’e (2007, s. 242) göre Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları merkezi bir yapıda yürütülmekte ve mevcut kurumsal yapı yerel düzeyde örgütlenmiş birimlerle doğrudan bir ilişki kurmamaktadır. Mevcut yapı içinde, yerel ihtiyaçlar ve bölgesel kalkınma öncelikleri arasındaki ilişkinin siyasi temsil ilişkisi yoluyla belirlenebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle illerin 1999 yılı genel milletvekili seçimi sonuçlarının ortaya koyduğu dağılıma göre, il nüfusunun Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde iktidar milletvekilleriyle temsil edilme oranları hesaplanmış ve ST değişkeniyle eşitlikte tanımlanmıştır. KÖY ise kukla değişken olarak tahmin eşitliğinde yer almıştır.

Doğrusal regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmış olan eşitlik, 81 il düzeyinde 2001 yılı için elde edilen verileri kullanarak en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. β_1 , β_2 ve β_3 En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak tahmin edilmiş katsayıları, e_i ise hata terimini göstermektedir.

$$KBMG = \alpha + \beta_1 KI + \beta_2 ST + \beta_3 KÖY + \epsilon_i \quad (2)$$

Kamuda istihdam oranı Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından açıklanmış olan il düzeyinde kamuda çalışanların sayısının, ilin TÜİK tarafından açıklanan işgücü sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir. İl nüfusunun iktidar milletvekilleri tarafından temsil edilme oranını olarak tahmin eşitliğinde yer alan değişken, 1999 yılı milletvekili genel seçimi sonuçlarından hareketle oluşturulmuştur. İller düzeyinde milletvekili dağılımını veren seçim sonuçları TÜİK verilerinden alınmıştır. KÖY kapsamında olan illeri tanımlayan bilginin kaynağı Devlet Planlama Teşkilatı'dır.

KBMG için En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak yapılan yatay kesit analizinin sonuçları Tablo 4'de düzenlenmiştir. Uygulanan testler, modelin açıklayıcılık gücünün kabul edilebilir olduğunu, doğru spesifikasyonda kurulmuş ve değişken varyans problemi içermediğini göstermiştir.

Tablo 4. Yatay-Kesit Analizi Sonuçları: Türkiye'de KBMG'in Belirleyicileri

Değişken Adı	Katsayılar	t-İstatistikleri	Anlamlılık Düzeyleri
SABİT	2562.71	12.59	0.000
Kİ	-12.51466	-3.95	0.000
ST	50.22761	3.45	0.001
KÖY	-250.1253	-1.84	0.070

R²: 0.5114; White Testi: 11.6809 (0.166); Reset Testi: 2.36 (0.0786); Gözlem Sayısı: 81

Kİ değişkeninin önündeki β_1 katsayısı % 1 anlamlılık düzeyinde negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kamuda istihdam oranı kişi başına milli gelir düzeyi yükselen illere geçildiğinde azalmaktadır. Bir başka ifadeyle KBMG düzeyleri yüksek olan iller aynı zamanda, piyasa ekonomisine ve özel sektörde istihdam olanaklarına sahip olan illerdir.

Tahmin eşitliğinin ikinci açıklayıcı değişkeni olan ST'nin önündeki β_2 katsayısı ise % 1 anlamlılık düzeyinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olarak bulunmuştur. KBMG düzeyleri yüksek olan illerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde iktidar milletvekilleri ile siyasi temsil edilme oranı yüksek olan iller olduğu görülmüştür.

Tahmin eşitliğinin son açıklayıcı değişkeni olan KÖY'ün etkisini gösteren β_3 katsayısı % 10 anlamlılık düzeyinde negatif bir ilişkiyi göstermekte fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. KBMG'i yüksek illere geçildikçe KÖY kapsamındaki iller azalmaktadır. Ancak β_3 katsayısının anlamlı bir ilişki ortaya koymamış olması, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda (2008, s. 27) belirtilen, kalkınmada öncelikli yöreleri belirleyen siyasi iradenin, teşvik verilecek illerin seçiminde rasyonellikten uzaklaştığını ve politikanın etkinliğinin azalmasına neden olduğu saptamasını desteklemektedir.

Çalışmada il halkının refah düzeyinin daha iyi bir göstergesi olarak seçilmiş olan KBMG'in iller arasındaki farklılığını açıklayan değişkenler, bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasında politik önceliklerin son derece önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Hükümet politikalarından beklenen, ilin ekonomik donanımını piyasa ekonomisinin dinamikleriyle gerçekleştirilecek büyümeye hazır hale getirmektir. Türkiye'de illerin siyasi tercihlerini iktidardan yana kullanarak üretim kapasitesindeki artıştan bağımsız olarak refah artışı elde etme olanağı bulunmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, KBGSYH ve KBMG verilerini kullanarak 1990-2006 döneminde Türkiye’de bölgesel gelir dağılımının gelişimini ve bölgesel gelir farklılıklarının nedenlerini açıklamayı amaçlamıştır. Çalışmada; gelirin iller düzeyinde dağılımı ve gelirin farklı illerden oluşan bölgeler arasında dağılımı incelenmiştir. Gelirin bölgesel dağılımını %20’lik gruplara göre analiz eden yaklaşıma göre, Türkiye’de illerarası gelir dağılımındaki dengesizlik büyük boyutlardadır. Bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik, gelir dağılımının 1990-1995 döneminde yoksul illerin aleyhine gelişmiş olması nedeniyle artmıştır. Bununla beraber, gelir dağılımı 1995-2001 döneminde yoksul iller lehine, zengin ve orta gelirli iller aleyhine gelişmiş ve bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik azalma eğilimi kazanmıştır. Türkiye’de bölgeler arasında 1995-2001 döneminde azalan gelir eşitsizliğinin, 1990-1995 döneminde artan eşitsizliği dengelemeye yetmediği ve bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinin 1990-2001 dönemi genelinde artış eğiliminde olduğu görülmüştür.

Bölgesel gelir dağılımı eşitsizlik ölçütleri yardımıyla KBGSYH düzeyinde hesaplanan katsayılar, 1990-2001 döneminde bölgesel gelir eşitsizliğinin azaldığını göstermiştir. Bu bulgu, araştırma kapsamındaki tüm eşitsizlik ölçütleri tarafından da doğrulanmaktadır. 1990-2001 döneminde gözlenen bu eğilim, bölgesel gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme ile birlikte azalma eğilimi kazanacağını ileri süren neoklasik yakınsama hipotezini desteklemektedir. Düzey 1 ve Düzey 2 bölge tanımlarına göre KBGSYH düzeyinde hesaplanan eşitsizlik katsayılarına göre, 1990-2001 döneminde gözlenen olumlu gelişme 2001-2006 döneminde kaybolmuş ve bölgesel gelir eşitsizliği artış eğilimi kazanmıştır.

KBMG’e göre hesaplanan bölgesel eşitsizlik katsayıları, çalışmanın kapsadığı tüm yıllar ve tüm bölge tanımları için devletin geliri yeniden dağıtan politikalarının bölgesel gelir eşitsizliğini azalttığını göstermiştir. 2001-2006 döneminde KBGSYH düzeyinde bölgesel gelir eşitsizliğinin artıyor olmasına rağmen, KBMG’e göre hesaplanan eşitsizlik katsayılarına göre bölgesel gelir eşitsizliği aynı dönemde azalmaktadır. Bu bulgu, yeniden dağılım politikalarının bölgesel gelir dağılımı açısından etkin sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada KBGSYH ve KBMG’in bölgesel farklılığının kaynaklarını saptamak amacıyla, 81 il verisinden hareketle En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak yatay kesit analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre KBGSYH’nın büyüklüğü ilin sermaye stoku, işgücü sayısı, insan sermayesi, hizmet sektörünün verimliliği ve kentleşme oranı değişkenleri tarafından güçlü bir şekilde açıklanmaktadır. Tüm açıklayıcı değişkenler, KBGSYH ile pozitif bir ilişki içindedir. KBGSYH’nın büyüklüğünü belirleyen bu faktörler; bölgesel düzeyde yatırımları teşvik ederek sermaye stokunun artırılması, eğitim ve sağlık yatırımlarına daha fazla kaynak ayrılarak beşeri sermayenin geliştirilmesi, alt yapı yatırımları ile kent ekonomilerinin ölçeğinin geliştirilmesi gibi alanlarda bölgesel kalkınmaya yönelik hükümet politikalarının önemini koruduğunu göstermektedir. KBMG, mali transferler ile iller arasında geliri yeniden dağıtan politikalar tarafından belirlenmekte olup, büyüklüğü hükümetlerin politik önceliklerine göre belirlenmektedir. Yatay kesit analizinin sonuçlarına göre, hükümetlerin politik önceliklerini temsil ettiği düşünülen değişkenlerin, KBMG’i anlamlı düzeyde açıkladığı görülmüştür. Çalışmanın bulguları, kamuda istihdam oranı yüksek illere geçildikçe KBMG’in azaldığını; siyasi temsil oranı yüksek olan illerin KBMG’inin de yüksek olduğunu göstermiştir. Kalkınmada öncelikli yöreler kapsamındaki illerin KBMG’i düşük iller olmasına rağmen, değişkenin anlamlılık düzeyi, bu illerin seçiminde siyasi faktörlerin devrede olduğunu ve teşviklerin etkin bir şekilde uygulanmadığını göstermiştir.

Türkiye ekonomisi tarihi ve coğrafi koşulların belirlediği ve değiştirilmesi pek de kolay olmayan başlangıç dağılımının neden olduğu bölgesel gelir dağılımı sorununu yaşamaktadır. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde önemli mesafeler almış ve küresel rekabete açılmış olan Türkiye ekonomisinin, neoklasik yakınsama hipotezinin öngörüsüne rağmen bölgesel gelir dağılımındaki dengesizlik sorununu yaşamaya devam edeceği görülmektedir. Piyasa ekonomisinin yaratıcı dinamiklerinin illerin rekabet

üstünlüklerini ortaya çıkaracağı düşünülse de geri kalmış bölge ekonomilerinin gelişimini destekleyen politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bu bölgelerin pazara ulaşımını sağlayacak altyapı yatırımlarına, özel sektör yatırımlarını canlandırmak üzere doğrudan kamu yatırımlarına ve nitelikli işgücünü sağlama olanaklarına hükümetlerin daha fazla kaynak ayırması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdede, S. H. ve Erdal, F. (2004).** Public Capital in Regional Growth Convergence: a Developing Country Test, *Open Minds Conference, -Europe in Global World-Blending Differences*, Lodz, Poland.
- Atalık, G. (2002).** Some Effects of Regional Differentiation on Integration in the European Community, *Regional Development Reconsidered*, Ed. by, G. Atalık ve M. Fischer, Springer: 187-196.
- Altınbaş, S., Doğruel, F. ve Güneş, M. (2002).** Türkiye'de Bölgesel Yakınsama: Kalkınmada Öncelikli İller Politikası Başarılı Mı?, *METU/ERC International Conference in Economics*, Ankara, Turkey, September 2002.
- Berber, M.,Yamak, R. ve Artan, S. (2000).** Türkiye'de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997, 9. *Ulusal Bölge Bilimi Kongresi-Bildiriler Kitabı*, Trabzon.
- Cashin, P. ve Strappazon, L. (1998).** Disparities in Australian Regional Incomes: Are They Qidening or Narrowing?, *The Australian Economic Review*, 31(1): 3-26.
- Chakravorty, S. (1996).** A Measurement of Spatial Disparity: The Case of Income Inequality, *Urban Studies*, 33(9): 1671-1686.
- Coulombo, S. ve Lee, F. C. (1995).** Convergence Across Canadian Provinces, 1961 to 1991, *The Canadian Journal of Economics*, 28(4): 886-898.
- Courchene, T.J. (1970).** Interprovincial Migration and Economic Adjustment, *Canadian Journal of Economics*, 4: 550-576.
- Dinler, Z. (2008).** *Bölgesel İktisat -Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar-*, Ekin Kitabevi, 8. Basım, Bursa.
- Doğruel, F. ve Doğruel, S. (2007).** Türkiye'de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme, Der: A. H. Köse, F. Şenses, ve E. Yeldan, *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, Korkut Boratav'a Armağan, İletişim Yayınları, 912, Armağan Kitaplar, 3, 4. Baskı, İstanbul.
- DPT, (2008).** *Dokuzuncu Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, DPT Yayın No: DPT: 2766, ÖİK: 702, Ankara,
- Erk, N. ve Ateş, Ş. ve Direkçi, T. (2000).** Convergence and Growth within GAP Region (South Eastern Anatolia Project) and overall Turkey's Regions, *IV. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi*,13-16 Eylül, Ankara: 1-30.

- Erlat, H. (2005).** Türkiye’de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı, *Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi*, (Ed. Haluk ERLAT), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- Filiztekin, A. (2004).** Bölgesel Büyüme, Eş-hareketlilik ve Sektörel Yapı, *Süleyman Demirel Üniversitesi 12. Ulusal İktisat Sempozyumu*.
- Filiztekin, A. (2008).** *Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar*, TÜSİAD, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-09/471.
- Gezici, F. (2006).** New Regional Definition and Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey Related to The Regional Policies of EU, *Australasian Journal of Regional Studies*, Vol: 12, No:1: 103-124.
- Gezici, F. ve Hewings, G. J. D. (2004).** New Regional Definition and Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey Related to the Regional Policies of EU, *44. Paper Presented at the Congress of ERSA*, Porto: 25-29 August.
- Gezici, F. ve Hewings, G. J. D. (2007).** Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey, *European Planning Studies*, 15(3): 383-403.
- Güven, A. (2007).** Türkiye’de İller Arası Gelir Eşitsizliğinde Teşvik Politikalarının Rolü: Bir Ayrıştırma Analizi, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 14: 20-38.
- Hansen, N. (1995).** Addressing Regional Disparity and Equity Objectives Through Regional Policies: A Sceptical Perspective, *Papers in Regional Science*, 74: 220-236.
- Kara, M. (2008).** *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, DPT Uzmanlık Tezi, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Yayın No: DPT: 2774.
- Karaalp, H.S. ve Erdal, F. (2009).** Türkiye’de İller ve Bölgeler Arasında Gelir Farklılıkları: Sigma Yakınsama Analizi, *International Davraz Congress, Social and Economic Issues Shaping The World's Future: New Global Dialog*, Süleyman Demirel University, 24-27 September 2009, Isparta/ Turkey.
- Karaca, O. (2004).** Türkiye’de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?, *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni*, 2004/7.
- Kızıltan, A. ve Ersungur, Ş. M. (2007).** Türkiye’de İller ve Bölgelerin Ekonomik Gelişme Düzeyleri Arasındaki Uzun Dönemli İlişkiler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2): 269-286.
- Kim, J. (2004).** Growth of Regional Economy and Income Inequality: Country-Level Evidence From Florida, USA, *Applied Economics*, 36: 173-183.
- Krueger, A. O. (1968).** Factor Endowments and Per Capita Income Differences Among Countries, *The Economic Journal*, 78(311): 641-659.
- Mankiw, N. G., Romer D. ve Weil, D.N. (1992).** A Contribution To The Emprics of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2):407-437.
- Mutlu, S. (2008).** Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Deneyimleri: Eleştirel Bir Yaklaşım, *3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu*, 27-28 Kasım 2008, Mersin.

- Obstfeld, M. ve Peri, G. (1998).** Regional Non-Adjustment and Fiscal Policy, *Economic Policy: A European Forum (April)*: 205-247.
- Önder Ö.A., Karadağ M. ve Deliktaş, E. (2004).** Seçilmiş İllerde Kamu Sermaye Stokunun Özel Sektör İmalat Sanayii Üretim Etkinliği Üzerine Etkisi, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt II, DPT ve Pamukkale Üniversitesi Yayını.
- Özer, Y.E. (2008).** Küresel Rekabet Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye, *Review of Social, Economic & Business Studies*, 9-10: 389-408.
- Öztürk, L. (2003).** Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: Coğrafi Bölgeler Üzerine Tanımlayıcı Bir Analiz 1965-2001, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XXII (2): 13-33.
- Öztürk, L. (2005).** Bölgelerarası Gelir Eşitsizliği: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması'na (İBSS) Göre Eşitsizlik İndeksleri İle Bir Analiz, 1965-2001, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10: 95-110.
- Shankar, R. ve Shah, A. (2003).** Bridging the Economic Divide Within Countries: A Scorecard on the Performance of Regional Policies in Reducing Regional Income Disparities, *World Development*, 31(8): 1421-1441.
- Song, S., Chu, G. Ve Cao R. (2000).** Intercity Regional Disparity in China, *China Economic Review*, 11: 246-261.
- Şenesen, Ü. (2002).** Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımında Son Gelişmeler, *10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi*, 17-18 Ekim 2002, İTÜ, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1972).** *Bölge Planlama Üzerine*, İTÜ, MF Yayını, No: 51, İstanbul.
- Tekeli, İ. (2004).** Bir Bölge Plancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzlukları, *DPT, Kentsel ve Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, Cilt II: 244-262.
- Tezel, Y.S. (1994).** *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Türkiye Araştırmaları No:10, İstanbul.
- Vanneste, O. (1971).** *The Growth Pole Concept and The Regional Economic Policy*, Collage of Europe, Brugge.
- Yamanoğlu, K. B. (2009).** Türkiye'de İller Arası Mali Yakınsama, *Anadolu International Conference in Economics*, June 17-19, 2009, Eskişehir, Turkey.
- Yavan, N. ve Kara, H. (2003).** Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dağılışı, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1): 19-42.
- Yıldırım, J. (2005).** Regional Policy and Economic Convergence in Turkey: a Spatial Data Analysis, *18th European Advanced Studies*, Institute in Regional Science.
- Yıldırım, J. ve Öcal, N. (2006).** Income Inequality and Economic Convergence in Turkey, *Transition Studies Review*, 13(3): 559-568.

